
Per Øverland: Historieglimt 276 – Den mosaiske gravplass på Lademoen

---

Det mosaiske trossamfunns gravplass ligger ved Thomas von Westens gate inn mot Lademoen kirkegård. Den ble overtatt fra Trondhjem kommune den 17. oktober 1905 og er 1.4 dekar stor. Inngangen er i en tett hekk, men går gjennom en fin smijærnsport med davidsstjerner. Der inne er det et lite gravkapell og et fint monument over de mange av Trondheims jøder som omkom i Tyskland under den andre verdenskrigen. Monumentet er utført av kunstneren Harald Isenstein og ble oppsatt i 1947.

**Inngangspartiet til Den mosaiske kirkegård på Lademoen.
Foto: Bjørn Lien.**

Det er en sandsteinsbauta med en bronseplate. Gravlunden har rekke på rekke av mindre og større gravsteiner med navn fra det jødiske samfunn i byen. Gravlunden er liten. Også det jødiske samfunn i byen har vært lite. Gravlunden er et viktig innslag i Lademoens historie fordi den gir oss anledning til å se nærmere på historien bak

de mange navn en kan finne her. Det mosaiske trossamfunn i Trondheim har en dramatisk historie som nettopp begravelseplassen åpner for oss.

Da Norge fikk sin grunnlov i 1814, hadde den en bestemmelse i § 2 som utelukket jøder som borgere i landet. Henrik Wergeland var den mest kjente blant motstanderne av denne bestemmelsen. Han skrev mange dikt i sin kamp for å forståelse for denne forfulgte minoriteten som Norge utelukket fra landet.

Se hans sterke diktsamlinger «Jøden» og «Jødinden» med undertitler «Ni og elleve blomstrende Tornequiste». Protestene fikk til sist gjennomslag og Stortinget vedtok i 1851 å gi jøder adgang til riket, men det tok mange år før særlig mange kom. I Trondheim kom en del omreisende kremmere fra Baltikum, Polen og Sverige. I 1883 fikk Schalem Berr Slotnik, født i Suwalski i Polen, som første jøde handelsborgerskap i byen vår. I slutten av 1880-åra kom en del menn til byen og senere kom deres familier. I 1890 hadde tallet på jøder nådd 41. De leide i 1891 lokale i Ravelsveita til gudstjenester og undervisning i jødedom med Jacob Hirsch som lærer. I 1900 var tallet kommet opp i 119. I 1905 kjøpte menigheten Sankt Jørgensveita 7 der baptistene tidligere hadde holdt til. Der ble det innredet en liten synagoge og en *cheder* (religionsskole). I 1924 kjøpte menigheten den gamle stasjonsbygningen for Størenbanen ved Elgeseter bro. Huset var hovedbygning for Størenbanen fra 1864 og for Rørosbanen 1877-1884. Den ble ominnredet etter tegninger av Jacob Holmgren og tatt i bruk som synagoge den 13. oktober 1925 etter innvielse ved den svenske overrabbiner Marcus Ehrenpreis. Den var verdens nordligste jødiske gudshus og er det vel fremdeles. 326 personer var tilsluttet menigheten; det største tall som noen gang er registrert. Medlemmene var spredt på mange steder fra Ålesund i syd til Kirkenes i nord. Femten år senere kom krigen og bragte grusomme hendelser med seg.

Under den andre verdenskrigen rammet tragedien også jødene i Trondheim. Rett etter okkupasjonen i april 1940 rekvirerte de nye myndighetene menighetslistene for det mosaiske trossamfunnet her i byen. Jødernes radioer ble beslaglagt. I 1941 fikk de stemplet en stor J i passet sitt slik som jødene i Tyskland også hadde fått. Den 21. april 1941 beslagla tyskerne synagogen, kastet de hellige bøker ut gjennom vinduene og skjøt i stykker lysekronen. De fikk satt inn hakekors i stedet for davidsstjerner i vinduene. I juni 1941 ble tolv statsløse jøder arrestert og deres formuer beslaglagt. I oktober 1942, etter Majavatn-tragedien, ble det innført unntakstilstand i Trøndelag. Den 6. og 7. oktober ble samtlige gutter og menn over 15 år arrestert. Kvinner og barn ble tvangsflyttet til to leiligheter i byen, blant annet til Kleins leilighet ved Museums plass. De jødiske formuene ble samtidig beslaglagt. En av de ti gislene som ble skutt under unntakstilstanden var jøden og forretningsmannen Hirsch Komissar. Han fikk i 1996 en vei på Byåsen oppkalt etter seg. De som ble arrestert i oktober ble bragt til Falstad i Ekne der de ble brutalt behandlet. De 76 arresterte satt på Falstad til 25. november 1942 da de ble sendt med tog til Oslo. Der ble de satt i Bredtvedt fengsel vinteren over. Den 24. februar 1943 ble de

sendt videre med skipet «Gotenland» til Tyskland. Via Stettin ble de sendt til utryddelsesleiren Auschwitz. Der ble de fleste sendt direkte til gasskamrene og drept. Bare et fåtall sterke unge menn ble sendt inn i leiren for å være arbeidskraft. I alt ble 130 medlemmer av det mosaiske trossamfunn i Trondheim utryddet i Auschwitz. Bare fire overlevde krigen og kunne vende tilbake da freden kom i 1945.

Menigheten ble reorganisert den 31. juli 1945. Synagogen som tyskerne hadde herpesert, måtte pusses opp. I 1946 bestod menigheten av 123 personer. I 1996 var det 118 medlemmer. Året etter ble minnesmerket over dem som ble drept under krigen, avduket på gravplassen på Lademoen. Daværende kronprins Olav var til stede ved avdukingen.

I 2018 er synagogen i vanlig bruk. Ved Trondheims tusenårsjubileum i 1997 ble det åpnet et eget museum som i 2007 ble utvidet. Det er vel verdt et besøk. Synagogen hadde en omfattende restaurering i 2000-2001 og fikk da nytt bibliotek og multimediesenter. Også gravlunden på Lademoen blir benyttet som før og kan besøkes når som helst en vil se seg omkring der inne og bli minnet om den lange og dramatiske historien til det mosaiske trossamfunnet i Trondheim. Når en besøker gravplassen i dag er det vanskelig å unngå å tenke på den uviljen den lille jødiske befolkningsgruppen i byen vår har vært gjenstand for. Eldre trondhjemmere kan huske den nedsettende omtalen av jødebutikkene eller «jødesjappene» som de ofte ble kalt. Ofte var prisene lave, men likevel ble det ymtet om at kvaliteten kunne være så som så. Mer usynlig har det vært hvordan jødiske barn har vært mobbet gjennom årene. Mange nordmenn har delt et antisemittisk syn. Jødene skulle være mindre verdt enn andre folk. Mange spekulerte på om jødene internasjonalt dannet en sammensvergelse som styrte både økonomi og andre områder som kunst og vitenskap. Etter krigen har antisemittismen hatt en mer lavmælt tone, men den er der. Det er å håpe at dette folket som alle andre kan behandles realt og likeverdig.